

La cooperació transfronterera a Europa: més enllà de les cicatrius de la Història

Cross-border Cooperation in Europe: Beyond the Scars of History

Introducció

Martine Camiade, professora d'Estudis catalans a la Universitat de Perpinyà

Birte Wassenberg, professora de Història contemporània a l'IEP d'Estraburg

Aquest número especial de RECERC, revista electrònica de l'Institut Franco-català Transfronterer va néixer arran de reflexions en el marc de la xarxa TEIN (Transfrontier Euro-Institut Network- Xarxa Transfronterera dels Euro-Instituts) sobre la cooperació transfronterera però també sobre la història de les relacions transfrontereres. Fundat al 2010, reuneix 13 socis que provenen de nou regions frontereres de França, Alemanya, Suïssa, Àustria, Itàlia, Eslovènia, Polònia, República Txeca, Dinamarca, Bèlgica, Espanya, Antilles franceses, Regne Unit i Irlanda. La particularitat del TEIN és que es compost d'unitats de formació i de recerques universitàries tant com d'instituts de recerca i de centres de formació destinats a l'activitat pràctica de la cooperació transfronterera a Europa.

Els membres implicats en el TEIN són veritables actors al si d'aquesta cooperació transfronterera. La seva feina entén tant la formació i l'ajuda en el marc del transfronterer i la gestió de projectes transfronterers. Consisteix també a proposar acompanyament, formacions i consells pels actors transfronterers i a dur recerques sobre la cooperació transfronterera. En aquest sentit, el TEIN pot ser considerat com representant d'una veritable aproximació «bottom up», és a dir un enfocament ascendent.

La lògica de la cooperació transfronterera és de posar en plaça, en els territoris fronterers, espais lligats per tal de trobar solucions comunes a problemes similars. Aquesta cooperació mostra la necessitat d'assegurar la perennitat de les identitats d'aquests espais transfronterers, però també la necessitat de fer que el procés d'integració europea es beneficiï del propi dinamisme de les col·lectivitats territorials, situades de banda i banda d'una frontera, que intenten de desenvolupar una veritable cooperació, una real sinèrgia i una solidaritat sincera, com el que hauria de constituir una Europa unida i diversa a partir de les regions.

Tanmateix, és el segell de la història què marca la especificitat i la originalitat dels espais fronterers. Se'ls hi ha atribuït al llarg del temps, funcions no pas més militars, sinó cada cop més sectorials. Algunes regions frontereres han tombat a mercè dels esdeveniments històrics en tal o tal altre territori nacional, tot i conservant en les seves estructures particularitats notables que resulten de la inestabilitat del traçat fronterer, i així també diverses regions interiors. Aquesta història i aquestes estructures singulars han modulats comportaments originals de cara a la frontera i dels espais fronterers en la majoria de les antigues i noves regions frontereres de l'Europa central i oriental com també de l'Europa occidental i és el que fa tan complex i específic el problema fronterer pertot arreu a Europa.

Cada regió fronterera té les seves particularitats. Alguns espais fronterers per raons sigui religioses, sigui econòmiques, sigui culturals, o sigui polítiques vehiculen més la noció de diferència que la noció de semblança en les representacions mentals de la seva població, d'aquí venen les dificultats d'apropar-se als espais transfronterers.

Aquest número especial de RECERC informa d'aquests factors i marcadors històrics, de l'evolució de la cooperació transfronterera. El títol «La cooperació transfronterera a Europa: més enllà de les cicatrius de la Història» fa referència a l'objecte clau del nostre estudi: la frontera. Al principi dels anys 1970, és l'Alfred Mozer, diputat socialista a Alemanya, un dels actors pioners de la cooperació transfronterera en l'espai germano-neerlandès de l'Euregio a Gronau, que es refereix a la frontera a Europa com a cicatriu de la Història i que designa la cooperació transfronterera com a solució per «curar aquesta cicatriu». Focalitzant-se sobre aquesta dimensió de la frontera, l'aproximació de la cooperació transfronterera pot efectivament adquirir un relleu històric inèdit, però necessària per comprendre els conflictes i cooperacions en les regions frontereres europees. Prenent en compte un enfocament històric així, és igualment possible posar l'accent sobre els punts comuns entre la cooperació transfronterera i el procés d'integració europea, és a dir l'objectiu de superar les fronteres a Europa per mantenir la pau. Apropar les poblacions frontereres significa sostenir la reconciliació europea, una etapa indispensable després del 1945 per establir les condicions necessàries tan per una cooperació més enllà de les fronteres, com per la construcció europea. La cooperació transfronterera és així un procés «bottom-up» que completa el, «top-down» dels pares fundadors de la Comunitat econòmica europea (CEE).

Els articles d'aquest edició especial són dividits en tres parts, cadascunes considerant un aspecte particular d'aquest procés «bottom-up» de la cooperació transfronterera.

La primera part considera més específicament la noció de la frontera com a «cicatriu de la Història» i la funció de la cooperació transfronterera tal com contribuint a la reconciliació dels pobles europeus. Jean Peyrony, en el seu article sobre «La catàstrofe del 1914-1918: un 'sacrifici inútil'. L'Estat-nació i les seves fronteres» ens dona d'entrada una clau per comprendre les fronteres mentals que existeixen encara entre les nacions europees i que són entretingudes per la manera de la qual és celebrada la Gran Guerra a Europa. La cooperació transfronterera i la integració europees serien així obstaculitzades per la divergència persistent dels relats nacionals dels conflictes passats. Prenent l'exemple de la commemoració, a l'oposat, de la Primera guerra Mundial a França i a Alemanya, mostra com la frontera cicatriu de la Història persisteix i, advoca per una aproximació comuna de la història europea, un enfocament que ret homenatge a la memòria de la pau per minvar aquestes fronteres i facilitar així la cooperació més enllà. Dos casos d'estudi segueixen per il·lustrar com el procés de cooperació transfronterera ha contribuït a sobrepassar la frontera com a símbol de conflicte i de patiment i per facilitar així la reconciliació dels pobles europeus. Birte Wassenberg, en «La frontera, objecte d'integració o cicatriu de la Història? L'estudi del cas de l'espai del Rin superior», mostra que la cooperació transfronterera franco-germano-suïssa ha sigut principiada en els anys 1960 amb l'objectiu de transformar la frontera com a lloc de separació en un model de reconciliació de cooperació i fins i tot d'integració. La Regio Basiliensis, associació transfronterera creada a Basilea el 1963, el mateix any es firma el Tractat de l'Eliseu entre França i Alemanya, és una bella il·lustració de la funció complementària dels processos de reconciliació «bottom-up» i «top-down». En el seu article «La frontera, objecte d'integració o cicatriu de la Història? L'estudi del cas de l'espai català transfronterer», Martine Camiade analitza la frontera dels Pirineus com a objecte de conflictes durant la guerra civil

d'Espanya i de la Segona Guerra mundial. Demostra com, gràcies a la cooperació transfronterera en l'espai català, aquesta frontera va ser progressivament apaivagada i va esdevenir el lloc d'afirmació d'una cultura regional comuna. Sobre aquesta frontera franco-espanyola existeix un petit estat que és Andorra, de cultura catalana però amb una història que li és pròpia i particular. Claudine Tarrene ens revela el rol jugat per les dones en les relacions internacionals.

La segona part de la revista especial és consagrada a l'examen de les preguntes identitàries en les regions frontereres. Prenent l'exemple de la cooperació franco-alemanya en l'espai del Rin superior, Hannes Käckmeister fa així un estudi sociològic del què significa ser alemany ou ser francès en una regió fronterera, on la mobilitat és gran. El seu article «Superar les fronteres de la infància- La cooperació transfronterera a l'exemple d'un grup d'experts franco-alemany» escull l'exemple d'un grup binacional de professionals de la protecció de la infància a la frontera de Kehl/Estrasburg per examinar com les administracions locals dels dos costats de la frontera s'encarreguen dels nens de parelles mixtes en situació difícil (després d'un divorci per exemple). Analitza sobretot quines són les «fronteres» culturals, polítiques i mentals que existeixen en la gestió d'aquesta problemàtica transfronterera. Del seu costat, Anthony Soares, en «Cooperation, Identity and Brexit at the Irish Border» tracta d'un problema identitari més polític que resulta del conflicte a Irlanda del Nord. Mentre que la cooperació transfronterera a la frontera entre Irlanda del Nord i Irlanda va contribuir a apaivagar aquest conflicte i a reconciliar les poblacions frontereres, la decisió del Brexit arrisca de fer ressorgir el dilema identitari d'una població nord-irlandesa tirotejada entre les afiliacions anglesa i irlandesa. Reintroduint una frontera política de la Unió europea (UE) entre la Irlanda del Nord i Irlanda, el Brexit pot crear nous obstacles a la cooperació transfronterera, però també tornar a cavar la cuneta intracomunitària en una regió encara traumatitzada pel conflicte violent del passat.

En la tercera part d'aquesta revista, és la practica de la cooperació transfronterera que es troba al cor de l'anàlisi. Els articles tracten d'aproximacions i solucions possibles per a facilitar una cooperació sense obstacles administratius, polítics o bé interculturals. Joachim Beck, en «Cross-border cooperation and the challenge of transnational institution-building – the example of the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTS)» proposa l'eina jurídica comunitària de l'Agrupació europea de cooperació territorial (AECT) com una possibilitat per crear un marc administratiu transfronterer comú. Aquesta eina seria apropiada per trobar solucions als problemes institucionals que es posen encara en un context marcat per la persistència de les fronteres nacionals administratives. Pel seu costat, Peter Ulrich fa una defensa per incrementar la participació dels ciutadans en els espais transfrontereres. Superar la frontera política i crear un sentiment de pertinença a un espai polític compartit hauria de passar necessàriament per la invenció d'una «democràcia transfronterera». El seu article «Can EU cross-border governance be democratic? Some theoretical thoughts on citizen's participation in the European Union» avalua la política regional europea en els territoris transfrontereres des d'un punt de vista teòric, analitzant la possibilitat per què fòrums ciutadans puguin influir sobre eleccions polítiques dels programes operacionals Interreg. La seva conclusió no és optimista: no veu clar un lloc concedit als ciutadans per poder participar de manera activa a la política transfronterera que és emmarcada en estructures immutables de gestió administrativa transfronterera. Marek Olszewski i Hynek Böhm arriben a una conclusió més positiva quan analitzen l'aportació dels micro-projectes a una cooperació transfronterera més propera dels ciutadans. El seu article «Microprojects as an efficient cross-border cooperation tool- Example from euroregion Tesin/Cieszyn Silesia in 2007-2013» mostra que l'eina específica dels micro-projectes, a l'interior dels programes Interreg, permet realitzar projectes transfrontereres

iniciats per petits portadors de projectes, sovint associacions de ciutadans, que poden així participar activament a la cooperació transfronterera. Aquesta micro-cooperació contribueix igualment a superar les fronteres interculturals que persisteixen i que permeten consolidar el procés de reconciliació i d'integració transfronterera. Per acabar, Anne Thevenet, en el seu article «De la necessitat de l'acompanyament dels actors de la cooperació transfronterera – experiències del Rin superior»- mostra com, gràcies al desenvolupament d'una caixa d'eines sobre la formació al transfronterer, els actors en les regions transfrontereres poden ser acompanyats en la seva gestió per superar la frontera i realitzar els projectes comuns. Aquesta ajuda, necessàriament, ha de prendre en compte les dades de comunicació i de gestió intercultural que s'ha de considerar en un context específic dels territoris transfronterers. L'espai del Rin superior és un bon exemple per demostrar que és possible mantenir el procés de reconciliació, de cooperació i d'integració transfronterera i així ajudar a curar les fronteres «cicatrius de la Història».